

GEOFFREY CAIN

TOTAALINEN POLIISIVALTIO

Tutkimusmatka Kiinan valvontakoneiston uumeniin

Suomentanut Riina Vuokko

Atena

FILI – Kirjallisuuden vientikeskus on tukenut tämän kirjan kääntämistä.

Englanninkielinen alkuteos

The Perfect Police State –

An Undercover Odyssey into China's Terrifying Surveillance Dystopia of the Future

© Geoffrey Cain ja Atena / Kustannusosakeyhtiö Otava 2022

Lainaus Hannah Arendtin teoksesta *Eichmann Jerusalemissa* (s. 161)

on Antero Holmilan ja Jouni Tillin suomennoksesta.

Lainaus George Orwellin romaanista *Vuonna 1984* (s. 237)

on Raija Mattilan suomennoksesta.

Atena

Jyväskylä

atena.fi

ISBN 978-951-1-42345-4

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2022

Äidille, joka opetti minut välittämään maailman tilasta

SISÄLLYS

<i>Taustatutkimuksesta ja uiguurin- ja kiinankielisistä nimistä</i>	9
PROLOGI: Tilanne	13
Uusi raja.	19
Panoptikon	33
Taivasverkko on löytänyt sinut.	45
Kiina nousee	59
Syvä neuroverkko	77
Pidätkö minua koneena?	93
Suuri kansallinen herääminen	105
Kiinan sota terrorismia vastaan	121
Kolme pahaa: terrorismi, ääriajattelu ja separatismi.	135
Ihmiset datana	153
Kuinka pisteyttää ihmisen luotettavuus	161
Silmä, joka näkee kaiken	175
Kutsu keskitysleirille	187
Ihmismassat leireillä	207
Isot aivot	227
Byrokratia laajenee täyttääkseen laajenevan byrokratian tarpeet	237
Mielen vankila	249
Uusi kylmä sota?	259
Suuri välirikko	275
Et ole turvassa missään	291
JÄLKINÄYTÖS: Pysäyttäkää panoptikon.	297
Kiitokset.	315
Viitteet	319

TAUSTATUTKIMUKSESTA JA UIGUURIN- JA KIINANKIELISISTÄ NIMISTÄ

Vuoden 2017 elokuun ja vuoden 2020 syyskuun välisenä aikana haastattelin 168 uiguuripakolaista, teknologia-alan työntekijää, valtion virkamiestä, tutkijaa, yliopiston opettajaa ja aktivistia sekä yhtä entistä Kiinan palveluksessa ollutta vakoojaa, joka valmistautui loikkaamaan. Suurin osa pyysi, että saisi esiintyä salanimellä, mikäli heidän haastattelunsa julkaistaisiin.

Salanimien käyttäminen oli ainoa mahdollisuus, sillä halusin kirjani olevan tarkka ja yksityiskohtainen kuvaus uiguurien, kazakkien ja muiden läntisen Kiinan sorrettujen etnisten ryhmien oloista. Muuten haastateltujen Kiinaan jääneet perheenjäsenet saattaisivat joutua kärsimään poliisin tai tiedustelupalvelujen häirinnästä tai kidutuksesta. Osa haastatelluista on tunnettuja henkilöitä, joiden tarinat ovat jo aiemmin olleet julkisuudessa esillä, ja heistä on heidän pyynnöstään käytetty oikeita nimiä.

Myös kirjan päähenkilön »Maysemin» nimi on salanimi. »Maysem» on nuori uiguurinainen, jonka tapasin lokakuussa 2018 Turkin pääkaupungissa Ankarassa ja jota haastattelin neljätoista kertaa vuoden 2018 lokakuun ja vuoden 2021 helmikuun välisenä aikana.

Kerätessäni aineistoa tätä kirjaa varten jouduin monta kertaa pohtimaan haastattelemieni pakolaisten luotettavuutta, sillä saattoivathan he salanimen turvin tarkoituksella venyttää totuutta tai muuttaa kertomuksiaan raskaasta traumasta selviytyäkseen.

Journalistien ja tutkijoiden keskuudessa on pitkät perinteet sillä, että poliittisia mullistuksia ja ihmisoikeusrikkomuksia do-

kumentoidessa pakolaisten kertomuksia pidetään luotettavina, vaikka informanttien nimet ja henkilötiedot toisinaan joudutaankin salaamaan. Tutkijat ja kirjoittajat ovat jo pitkään nauttaneet milloin »valkoisten» venäläisten, milloin juutalaisten, kuubalaisten, kiinalaisten tai pohjoiskorealaisten pakolaisten todistajanlausuntoihin.

Monien muiden kirjoittajien tavoin minäkin olen tehnyt urani ulkomaankirjeenvaihtajana, ja siinä työssäni olen haastatellut paljon pakolaisia tai muuten turvattomassa asemassa olevia ihmisiä, jotka ovat minulle puhuessaan vaarantaneet uransa ja ehkä henkensäkin. Tiesin siis, miten ongelmat on mahdollista kiertää.

Olen tunnontarkasti ristiintarkistanut avainhenkilöiden lausuntoja ihmisiltä, jotka tuntevat heidät ja ovat kuulleet heidän tarinansa ennenkin. Haastateltavieni lausuntoja tarkistaessani olen käyttänyt hyväksi muiden pakolaisten kertomuksia, tiedotusvälineiden raportteja, yleisesti tunnettua tapahtumien kronologiaa, uiguurien vainon uhrien tietokantaa (shahit.biz), Kiinan johdon valtiollisessa mediassa pitämiä puheita, Human Rights Watchin, Uighur Human Rights Projectin, Yhdysvaltain kongressin ja Yhdysvaltain ulkoministeriön ihmisoikeusraportteja sekä satelliittikuvia, tietokonedataa ja erään kiinalaisten yritysten tietoja analysoivan pienen tutkijaryhmän työn tuloksia.

Keskeisten haastattelujen osalta kävin kunkin haastateltavan kanssa 4–25 keskustelua ja vietin jokaisen kanssa 8–60 tuntia. Palasin välillä uudestaan samoihin kysymyksiin ja tarkkailin, oliko vastauksissa epä johdonmukaisuuksia tai aukkoja. Kahdessa haastattelussa 168:sta kertomus muuttui matkan varrella hiukan. Yhdessä haastattelussa havaitsin, että haastateltava jätti kertomatta asioita, jotka esittivät hänet epäedullisessa valossa. Hän yritti vakuuttaa olevansa uhri eikä syyllinen.

Näitä kolme haastattelua en käyttänyt.

Kaikissa muissa haastatteluissa kertomukset pysyivät yhdenmukaisina päivämäärien, paikkojen, osoitteiden ja nimien kaltaisia yksityiskohtia myöten. Suurin osa sellaisista yksityiskohdista oli mahdollista tarkistaa Google Mapsin satelliittikuvista, vuodetuista kiinalaisista virallisista asiakirjoista, haastattelijoiden minulle välittämistä tai internetistä löytyvistä tarjousasiakirjoista ja kiinalaisten yritysten vuosikertomuksista sekä omista havainnoistani, osin omien Xinjiangiin suuntautuneiden matkojeni perusteella.

Vuoden 2020 joulukuusta vuoden 2021 helmikuuhun työskentelin yhdessä taiwanilaisen teknologiajournalistin ja faktantarkistajan Wen-yee Leen kanssa tämän kirjan taustamateriaalien kaksoistarkistuksen parissa. Kiinan natiivipuhujana Lee arvioi haastattelunauhat ja niiden litteraatiot, soitti haastatelluille, ristiintarkisti heidän kertomuksensa ja kuunteli kaiken vielä kertaalleen siltä varalta, että tarinassa jokin muuttuisi tai siitä jäisi jotakin pois. Hän kävi läpi kaikki siteeratut kiinankieliset lähteet ja käänsi lehdistötiedotteita ja tutkimusraportteja englanniksi. Akateemisia asiantuntijoita pyysin tarkistamaan kaikki ne kohdat, jotka liittyivät tekoälyn tekniseen puoleen, kasvontunnistukseen, puolijohteisiin, DNA:n keräämiseen ja muihin erikoisaloihin. Nämä asiantuntijat, osa omalla alallaan varsin tunnettuja, vahvistivat uiguurihaastateltavien antamien tietojen olevan teknisesti asianmukaisia, ja heiltä sain myös lisää tietoa Kiinan valvontajärjestelmistä. Mahdollisista tekstiin jääneistä virheistä vastuu on minun.

Koska Kiinan valvontajärjestelmä kehittyi kaiken aikaa tarkemmaksi, olen jättänyt pois tai häivyttänyt joitakin ihmisten tunnistamista helpottavia yksityiskohtia, kuten tarkkoja ajankohtia, paikkoja, ikiä tai eri tapahtumien välissä kulunutta aikaa. Kun kirjoitin kirjan päähenkilön Maysemin tarinaa – hän sai salanimensä erään uiguurien historiallisen sankarittaren

mukaan – jätin pois tunnistamista helpottavia päivämääriä ja paikannimiä ja hämärsin hänen vankeusaikansa tapahtumien aikajanaa. Vain sillä tavalla olen pystynyt suojaamaan lähteitani muuttamatta heidän tarinoidensa olennaista sisältöä. Jos olisin paljastanut liikaa, tiedustelupalvelu selvittäisi helposti, kenen kanssa olen puhunut, ja jäljittäisi heidän sukulaisensa ja ystäväsäkin.

Uiguurinimissä etunimi tulee ensin ja sukunimi tai sukunimen tavoin käytetty isännimi sen jälkeen. Kiinankielisissä nimissä järjestys on päinvastainen: sukunimi on ensin, etunimi sen perässä. Kunnioituksesta kirjassa esiintyviä henkilöitä kohtaan olen kuitenkin kirjoittanut nimet siinä muodossa, jossa niiden haltijat itse niitä kansainvälisissä yhteyksissä käyttävät. Siksi jotkut han-kiinalaiset nimet on kirjoitettu etunimi ensin, sukunimi sitten (Kai-fu Lee), ei normaalin käytännön mukaisesti (Xi Jinping). Kiinankielisten termien ja nimien romanisaatiossa on käytetty pinyin-järjestelmää.

TILANNE

Länsi-Kiinan Xinjiangissa elävät ihmiset kutsuvat dystopiaansa »tilanteeksi».¹

Vuodesta 2017 alkaen arviolta 1,8 miljoonaa uiguuria, kazakia ja muiden pääasiassa islaminuskoisten vähemmistökansojen jäsentä on joutunut syytetyksi »ideologisten virusten» tai »terrorististen ajatusten» hautomisesta ja päätynyt jollekin alueen sadoista keskitysleireistä. Monet näistä leireistä ovat aiemmin toimineet erilaisina oppilaitoksina, mutta nyt ne on muutettu pidätyskeskuksiksi, joissa harjoitetaan kidutusta, aivopesua ja indoktrinaatiota. Sitten holokaustin maailmassa ei ole nähty yhtä suurta etnisiin vähemmistöihin kohdistuvaa internointia.

Elämä Xinjiangissa on yhtä helvettiä myös niille, jotka eivät asu leireillä. Jos satut olemaan nainen, herää aamuisin vieressäsi tuntematon mies, jonka viranomaiset ovat lähettäneet korvaamaan poliisin leirille »kadottamaa» aviopuolisoa. Joka aamu ennen töihin lähtöä tämä valvoja opettaa perhettä noudattamaan valtiollisia hyveitä, kuten uskollisuutta ja ideologista puhtautta, ja elämään sopusoinnussa kommunistisen puolueen kanssa. Hän seuraa edistystä kyselemällä kysymyksiä, varmistaa etteivät niin kutsutut »mielen virukset» ja »kolme pahaa» eli terrorismi, separatismi ja ääriajattelu ole aiheuttaneet »tartuntaa».

Aamuindoktrinaation jälkeen ovelta saattaa kuulua koputus. Hallinnon nimittämä naapurustovahti, jonka vastuualueeseen kuuluu kymmenen kotitaloutta, tulee tarkistamaan, ettei kotona ole mitään »poikkeamia» – ei enempää kuin kolme lasta, ei uskonnollista kirjallisuutta ja niin edelleen. Vahti tenttaa, miksi olet edellisenä päivänä myöhästynyt töistä.

Luultavasti hän ilmoittaa, että »naapurit ovat ilmiantaneet sinut».

Vaikka ainoa rike olisi se, että herätyskello on jäänyt laittamatta herättämään, on ilmoittauduttava lähipoliisiasemalle kuulusteltavaksi ja tehtävä selkoa tästä poikkeamasta.

Päivittäisen tarkastuskäynnin päätteeksi naapurivahti skannaa kortin kotioiveen kiinnitettyllä laitteella merkiksi siitä, että tarkastus on suoritettu.

Jos ennen työpäivän alkua päättää käydä vaikkapa huoltoasemalla tai ostoksilla ruokakaupassa, on joka paikassa skannattava henkilökortti jo sisäänkäynnin luona, aseistettujen vartijoiden valvoessa. Jos skanneriin kytkettyyn näyttöön ilmestyy teksti »luotettava» merkiksi siitä, että hallinto on luokitellut sinut kunnon kansalaiseksi, pääset liikkeeseen sisään.

Sille, jonka kohdalla näyttöön ilmestyy teksti »epäluotettava», liikkeen ovi pysyy suljettuna, ja pikaisen tietojen tarkistamisen jälkeen edessä voi olla paljon muutakin harmia. Ehkä kasvontunnistuskamerat ovat kuvanneet tuon onnettoman rukoilemassa moskeijassa, tai ehkä hän on jäänyt valvontakameran kuvaan ostaessaan kuusi pulloa olutta, mistä tekoäly päättelee, että hänellä saattaa olla alkoholiongelma. Voi olla, ettei syy selviä koskaan. Sen kuitenkin tietää jokainen, että luotettavuusarvionsa voi menettää pienestäkin hairahduksesta.

Poliisit saapuvat paikalle ja alkavat kuulustella kiinnijäänyttä. He tuplavarmistavat hänen henkilöllisyytensä kännyköillään Integroidun yhteiskäyttöalustan nimellä tunnetusta sovelluksesta,

johon on tekoälyn tarkkailtavaksi yhdistetty miljoonien valvontakameroiden, oikeuden asiakirjojen ja siviilivakoojien avulla jokaisesta kansalaisesta kerätty aineisto.

»Ennaltaehkäisevän ohjelman» tekoäly laskee, että kyseinen henkilö saattaa tulevaisuudessa syyllistyä rikokseen, ja suosittelee, että hänet lähetetään leirille. Poliisit ovat samaa mieltä. Henkilö viedään pois poliisiautossa. Hän saattaa palata takaisin oltuaan jonkin aikaa »uudelleen koulutuksessa», mutta voi käydä myös niin, ettei häntä nähdä enää koskaan.

Kun olet jonottanut aikasi vähemmistökansoille tarkoitettua erillisessä jonossa, pääset maksamaan ostoksesi. Hallinnon järjestelmään kytketyt valvontakamerat ja älypuhelimien WeChat-viestisovellus valvovat ostoksia. Lähdet kaupasta ja ajat töihin. Matkalla on kymmenkunta poliisin valvontapistettä, joita kutsutaan »kätevyyspoliisiasemiksi». Kenen kannalta ne ovat käteviä? Kahdella tarkastuspisteellä sinut pysäytetään, henkilöpaperisi kysytään ja saat tehdä selkoa siitä, minne olet menossa. Vastauksesi kelpaavat, ja saat jatkaa matkaa, mutta vain koska olet »luotettava».

Työpaikalla olet jatkuvasti työtovereittesi valvovan silmän alla. Ennen töiden alkua laulatte kansallislaulun ja katsotte lyhyen propagandavideon siitä, kuinka terroristin tunnistaa. Videolla selostetaan, että terroristi »tavallisesti lopettaa äkillisesti tupakanpolton ja alkoholin käytön». Sinua naurattaa. Mutta nauraminen olisi epäkunnioittavaa käytöstä, josta työkaverisi luultavasti ilmiantaisivat sinut palkkion tai paremman luotettavuusluokituksen toivossa. Pysyt siis hiljaa koko videon ajan.

Jos satut olemaan nainen, puolenpäivän aikaan sinun on nielaistava hallinnon määräämä ehkäisytabletti. Silti kuulut onnekkaisiin, sillä monia työtovereitasi on kutsuttu terveysasemalle pakolliseen sterilisaatioon. Hallinto on ilmoittanut tavoitteekseen syntyvyyslukujen kääntämisen laskuun, sillä

matalampi syntyvyys johtaa sen mukaan taloudelliseen hyvinvointiin.

Työpäivän jälkeen ajat kotiin, ohitat jälleen kymmenkunta tarkastuspistettä ja asuinalueen portilla skannaat henkilökortin. Asuinalue on aidan tai betonimuurin ympäröimä ghetto, jonne kukaan ei pääse ja josta kukaan ei voi lähteä skannaamatta korttiaan portilla. Kotona lapset kertovat koulussa oppimistaan puolueen hyveistä kuten isänmaallisuudesta ja sopusoinnusta. Et yritä väitellä heidän kanssaan. Koulussa on pyydetty oppilaita ilmoittamaan, jos vanhemmat ovat eri mieltä lastensa kanssa.

Kun olet syönyt päivällistä ja katsonut television iltautiset olohuoneen nurkkaan asennetun valvontakameran edessä, käyt taas vuoteeseen hallinnon määräämän valvojasi kanssa. Hyvässä lykyssä saat nukahtaa. Pidät kuitenkin mielessäsi, että vuoteessa valvoja voi tehdä aivan mitä tahtoo, onhan hän täällä hallinnon lähettämänä. Jos vastustat lähentely-yrityksiä, hän keksii kyllä jonkin syyn ilmiantaa sinut, ja saat lähtöpässit leirille.

Kaikeksi onneksi tänä iltana kaikki on hyvin. Mutta hyvän tuurin jatkumiseen ei voi luottaa. Nukahdat, ja seuraavana päivänä on edessä taas sama uudestaan. Tällainen on tavallinen päivä Xinjiangissa asuvan uiguurin, kazakin tai muun etnisen vähemmistön jäsenen elämässä.

Tässä kirjassa kerrotaan tarina siitä, miten Xinjiangista on tullut maailman kehittynein valvontadystopia – kuinka »tilanne» on syntynyt ja mikä on sen merkitys tulevaisuudelle nyt, kun ihmiskunta valmistautuu ottamaan haltuun tekoälyn, kasvontunnuksen, valvontalaitteiden ja muiden teknologioiden ennennäkemättömän nopean kehityksen tarjoamat mahdollisuudet.

New Yorkin World Trade Centerin kaksoistornien sortuminen vuoden 2001 syyskuussa sai enemmän huomiota koko maailmassa kuin yksikään aiempi terrori-isku. Lähes 11 000 kilomet-

rin päässä Pekingissä Kiinan hallitus näki iskuissa tilaisuuden autoritaarisen hallintonsa kiristämiseen. Vain kuukausi iskujen jälkeen Kiina aloitti oman sotansa terrorismia vastaan, ja sen pääkohteena olivat Xinjiangin uiguurien muodostamat ääriryhmitt.

Xinjiangissa päästiin vuodesta 2001 aina vuoteen 2009 nauttimaan suhteellisen rauhan ja vaurastumisen kaudesta, sillä öljytulot ja rakennusbuumi olivat tuoneet alueelle taloudellista hyvinvointia. Vaurauden hedelmät eivät kuitenkaan jakautuneet oikeudenmukaisesti Xinjiangia perinteisesti asuttaneille etnisille vähemmistöille, vaan valuivat pääasiassa han-kiinalaisille uudisasukkaille, jotka olivat muuttaneet Kiinan ydinalueilta kauas länteen rikastumisen ja uusien mahdollisuuksien toivossa.

Katkeruus oli ehtinyt hautua jo lähes vuosikymmenen, kun kesäkuussa 2009 uiguurimellakoitsijat lähtivät Xinjiangin alueellisen pääkaupungin Ürümqin kadulle. Hallinto vastasi sulkemalla internet- ja puhelinyhteydet. Lukemattomia nuoria uiguurimiehiä katosi. Osa heistä teloitettiin syytettynä väkivallan ja separatismin lietsomisesta.

Vuosien 2009 ja 2014 välisenä aikana tuhansia vainon kohteeksi joutuneita uiguurimiehiä lähti Kiinasta Afganistaniin tai Syyriaan taistelemaan ISISin ja muiden samantapaisten liikkeiden joukoissa. Heidän toiveenaan oli vielä jonakin päivänä palata kotiseudulleen ja aloittaa *jihad*, pyhä sota, Kiinaa vastaan. Nämä uudet terroristit onnistuivatkin toteuttamaan Kiinassa sarjan ammuskeluja, salamurhia ja veitsi-iskuja ja yrittivät myös lentokonekaappausta.

Vuodesta 2014 vuoteen 2016 Kiinan terrorisminvastaiset toimet kiristyivät ennennäkemättömän rajuiksi. Kiina turvautui sekä perinteiseen, tiukkaotteiseen kuriin että yhteiskunnallisiin toimiin, jotka käytännössä tarkoittivat tarkkailijaverkoston luomista koteihin, kouluihin ja työpaikoille. Silti tämäkään ei hal-

linnon mielestä vielä riittänyt takaamaan, että terrorismin uhka oli kokonaan nujerrettu.

Elokuussa 2016 Xinjiangiin korkeimpaan hallintovirkkaan eli kommunistisen puolueen maakuntatason johtajaksi nimitettiin kovista otteistaan tunnettu Chen Quanguo. Hän valjasti kaikkein uusimman teknologian väestön tarkkailemiseen ja kontrollointiin. Uudessa rikoksia ennaltaehkaisevässä toimenpideohjelmassa tekoäly pystyi nyt ennustamaan massadatan avulla, ketkä kansalaisista saattaisivat joskus myöhemmin syyllistyä laittomuuksiin. Xinjiangiin perustettiin satoja keskitysleirejä, viralliselta nimeltään »pidätyskeskuksia», »ammattillisia harjoittelukeskuksia» tai »uudelleen koulutuskeskuksia». Vuoteen 2017 mennessä näille leireille oli suljettu jo 1,5 miljoonaa Xinjiangiin yhteensä noin 11 miljoonasta uiguurista.

Kiinan päämääränä oli pyyhkiä pois kokonaisen kansan identiteetti, kulttuuri ja historia ja assimiloida miljoonat ihmiset täydellisesti maan valtaväestöön.

»Ei kaikkia pellolla kasvavia rikkaruohoja pysty koskaan yksitellen nyppimään – pitää ruiskuttaa kemikaaleja, joilla ne saa tapettua kerralla», eräs virkamies totesi tammikuussa 2018. »Näiden ihmisten uudelleen kouluttaminen on kuin kemikaalien ruiskuttamista.»²

Ja niin Kiina oli luonut totaalisen poliisivaltion.

UUSI RAJA

Eläköön mahtava, kunniakas ja puhdasoppinen Kiinan kommunistinen puolue!

HALLINNON PROPAGANDAOSASTON ISKULAUSE

»Kun näet terroristin, iske heti!» poliisi huusi.

Kolme mustin univormuin, aurinkolasein ja luodinkestävin liivein varustautunutta pitkää ja harteikasta terrorisminvastaisen erikoisjoukkojen poliisia seisoj kauppiaiden rivistön edessä. Meneillään oli harjoitus, ja kauppiat olivat saaneet aseikseen puiset pamput. Kun yksi poliiseista antoi merkin, kello pärähti soimaan ja harjoitus alkoi: iske lujasti, iske nopeasti, paina kuviteltu terroristi maahan.

»Rakasta puoluetta, rakasta maata!» kaikki huusivat yhdessä.

Nappasin ohimennen harjoituksesta valokuvan kännykälläni ja jatkoin matkaani eteenpäin. Yhdellä poliiseista oli aurinkolaseissaan kamera, joka oli yhdistetty hänen taskussaan olevaan pienoistietokoneeseen ja Kiinan Taivasverkko-valvontajärjestelmään. Poliisi kääntyi katsomaan vasemmalle ja vilkaisi minua. Jos olisin ollut paikallinen, hän olisi luultavasti nähnyt nimeni ja henkilötunnukseni aurinkolasiensa linseissä muutamassa sekunnissa.¹ Ennen kuin ehdin tajutakaan, olin poliisien piirit-

tämä. Minulla ei ollut aavistustakaan, mistä he olivat tulleet ja kuinka pitkään he olivat tarkkailleet minua. Tyytyväisiltä he eivät kuitenkaan näyttäneet.

Yli 190-senttinen, tavalliseen poliisiunivormuun, valkoiseen kauluspaitaan ja poliisinlakkiin pukeutunut mies tarttui puhelimeeni ja vaati saada nähdä passini.

»Lähde mukaan», hän sanoi.

Oli kylmä joulukuinen päivä, ja minä olin Kashgarissa aivan tavallisen reppuselkäturistin näköisenä. Edellisenä aamupäivänä olin saapunut Ürümqistä, kahden tunnin lentomatkan päästä, Kashgarin pienelle ja rähjäiselle lentokentälle. Turistiviisumini oikeutti minut vierailemaan tällä Kiinan läntisten osien huonosti tunnetulla seudulla, yli kaksi kertaa Texasin kokoisessa autio- maakeitaiden ja hyytävän kylmän vuoriston maakunnassa, joka ulottuu lännessä aina Afganistanin ja Pakistanin rajalle asti.

Edellisen vuosikymmenen aikana olin keskittynyt dokumentoimaan autoritaaristen hallitusten valtaannousua eri puolilla maailmaa ja olin joutunut perehtymään myös niihin yhä kehittyneempiin teknologisiin uutuuksiin, joiden avulla hallitukset tarkkailevat, kontrolloivat ja joskus jopa murhaavat omia kansalaisiaan. Olen raportoinut kapinoista, diktatuureista ja kansanmurhista Pohjois-Koreassa, Kiinassa, Myanmarissa ja Venäjällä. Mutta kun minut pidätettiin Kashgarissa, tajusin etten vielä koskaan ollut nähnyt yhtä hyvin hiottua ja yhtä uhkaavaa valvontakoneistoa.

Minua oli luultavasti tarkkailtu saapumisestani alkaen. Journalistikollegat olivat varoittaneet, että hotellihuoneessani olisi kuuntelulaitteet ja että jos jättäisin kannettavan tietokoneen tai puhelimen huoneeseen ulos lähtiessäni, niiden sisältö tutkittaisiin. Luultavasti valtio tiesi minusta kaikenlaista jo samalla hetkellä kun astuin ulos lentokoneesta, onhan sillä käytössään koko maassa yhteensä 170 miljoonaa valvontakameraa², joista osa pys-

tyy tunnistamaan ihmisen jopa neljäntoista kilometrin päästä³, ja wifi-sniffereiksi kutsuttuja laitteita, jotka keräävät tietoja kaikista niiden toiminta-alueella olevista älypuhelimista ja tietokoneista.⁴

Kiinaksi poliisivoimia kutsutaan »yleiseksi turvallisuudeksi», ja poliisilla on laajat etsintä- ja pidätysoikeudet. Nyt virkailija tutki tarkasti leimoja passissani.

»Japani? Kambodža? Egypti?» hän kysyi epäluuloisen näköisenä. »Mitä teet työkseksi?»

»Olen bisneskonsultti», minä sanoin. »Täällä vain käymässä... reppureissaajana.»

Minua hermostutti. En ollut nähnyt ainoatakaan toista länsimaalaista »turistia», elettiinhan kylmiä talvikuukausia. Lisäksi pelkäsin poliisin huomaavan, että se, mikä näytti rannekelloltani, oli todellisuudessa äänityslaitte.

Poliisi soitti jollekulle ja katsoi minua sitten vakavana.

»Poista kaikki kuvat tältä puhelimelta.» Olin ostanut puhelimen vasta muutamaa päivää aikaisemmin jo Kiinassa ollessani ja käyttänyt sitä lähinnä kiinnostavan näköisten rakennusten ja propagandajulisteiden kuvaamiseen. Ja parin poliisin.

Poliisi vahti, että poistin kuvat. Sen jälkeen sain puhelimeni ja passini takaisin.

»Tervetuloa Kiinaan», hän sanoi. »Älä ota kuvia sopimattomista aiheista. Nyt voit palata hotelliin.»

Kun seuraavana aamuna heräsin hotellihuoneessani, ajatukseni laukkasivat. Oli joulukuun kymmenes päivä vuonna 2017, ja kahdeksalta aamulla oli vielä pimeää. Jossakin kaukana poliisin sireenit olivat ulvoneet koko yön. Olin ollut Kashgarissa vasta kolme päivää, mutta olin täysin uuvuksissa. En ollut osannut lainkaan varautua siihen, miten intensiiviseltä jatkuva valvonta

tuntuisi ja millaista vainoharhaisuutta sen takia kokisin. Tuntui kuin minua olisi tarkkailtu koko ajan, enkä silti osannut osoittaa missä ja miten.

Saapuessani tarkoitukseni oli ollut selvittää, miten Kiina oli onnistunut rakentamaan kaikkien aikojen kehittyneimmän tarkkailujärjestelmän. Olin toivonut saavani nähdä edes välähdyksen siitä, miten tekoäly ja Kiinan valtava kameravalvontaverkosto toimivat, kuulevani ehkä paikallisten asukkaiden kommentteja aiheesta tai päätyväni poliisin kanssa johonkin kiistaan, josta saisin hyvää materiaalia raportteja varten. Nyt minusta kuitenkin tuntui siltä, että valtio laati raporttia minusta.

Laskeuduin hissillä Qinibagh-hotellin aulaan. Hotelli oli Britannian pääkonsulin entinen residenssi, joka oli äskettäin remontoitu. Sitä koristivat mattojen ja seinämaalauksen aiheilla kuvioidut seinät hiukan samaan tyyliin, jota usein näkee Afganistanissa tai Iranissa. Hotelli tuntui enemmän muoviselta kuin historialliselta, aivan kuin sen omistaja yrittäisi todistella jotakin. Tai mikä vielä pahempaa, peitellä jotakin.

Syödessäni länsimaisella buffet-aamiaisella pekonia ja makaraa aamiaisravintolan televisiossa pyöri Lähi-idän terrorismista ja kaoottisesta tilanteesta kertova dokumentti, jonka aavemainen musiikki toi mieleen lähinnä Hämärän rajamaille -sarjan tunnusmusiikin. Pommit räjähtelivät, terroristit ampuivat AK-47-kivääreillään aavikon tomuisissa kylissä ja selostuksen mukaan muslimit rukoilivat moskeijassa viattomien kuolemaa. Sitten näytettiin, miten World Trade Centerin tornit sortuivat.

»Rakasta puoluetta, rakasta isänmaata», uutistenlukija sanoi lopuksi.

Koska Pekingissä istuva Kiinan johto on päättänyt, että koko maa on samaa aikavyöhykettä, seitsemän tunnin lentomatkan päässä sijaitsevassa Kashgarissa on talviaamuisin pimeää aina

kello kymmeneen asti. Kun lähdin hotellista ja ohitin portilla seisovan aseistetun vartijan, oli vielä säkkipimeää. Aloin tutkia kaupunkia, kiertelin kujia, markkinoita ja osuin jollekin aukiollekin. Melkein jokaisessa kadunkulmassa oli poliisin vartio-koppi, ja lapsetkin päylyivät ympärilleen epäluuloisen näköisinä.

»Passi!» vaati kiinalainen poliisi, joka lähestyi minua kadulla. Hän osoitti partaani. »Pakistanilainen? Afganistanilainen? Muslimi?»

Pudistin päätäni.

»Amerikkalainen», vastasin kiinaksi.

Hän tutki passini ja päästi minut kulkemaan valvontapisteen-sä läpi, mutta ei ilman varoituksen sanaa.

»Älä mene liian kauas.»

Olen asunut Aasiassa ja myöhemmin Lähi-idässä vuodesta 2008. Se on avannut silmäni sellaiselle maailmalle, jota amerikkalaiset eivät yleensä näe.

Lännessä – sillä Atlantin yli kurottavalla alueella, joka kattaa Pohjois-Amerikan ja kaistaleen läntistä ja pohjoista Eurooppaa – me elämme järjestäytyneissä kansallisvaltioissa. Niillä on yhteinen kieli ja joukko lakeja ja tapoja, jotka ovat tärkeämpiä kuin uskollisuutemme etnisiä ryhmiä, poliittisia liikkeitä tai uskonnollisia johtajia kohtaan.

Aasiassa asuessani aloin nähdä maailman toisin: paikkana, jota ovat muokanneet vuosisatainen kaupankäynnin, valloitusretkien ja toinen toisensa perään nopeassa tahdissa seuraavien ajatusten ja uskontojen virta, joka on luonut uusia valtakuntia yhtä nopeasti kuin on tuhonnut niitä.

Keräilen vanhoja karttoja, mutta Eurooppa, Pohjois-Amerikka ja Itä-Aasia eivät kiinnosta minua läheskään yhtä paljon

kuin se valtava maamassa, joka ulottuu Kiinasta aina Väli-merelle asti. Se kertoo omaa tarinaansa. Keitaiden, arojen ja vuorijonojen kirjoma Euraasia on jo pitkään ollut poliittisesti sekava, konfliktien riivaama maa-alue, jonka hallitseminen on vaikeaa. Riittää, että katsoo Balkanin aluetta, Syyriaa, Turkia, Israelia ja Palestiinaa, Ukrainaa, Tšetšeniaa, Irakia, Irania, Afganistania tai Pakistania. Alue, jolla risteilee sinne tänne etnisiä ja uskonnollisia uskollisuussuhteita, jotka ovat vanhempia ja merkityksellisempiä kuin maiden nykyiset hallinnot. Suuri osa maailman nykyisistä väkivaltaisista konflikteista on keskitynyt Euraasiaan. Siellä on myös öljyä, harvinaisia maametalleja ja mineraaleja – ja yhtä lailla diktatuureja, epätasa-arvoa ja fundamentalismia.

Minua oli alkanut kiehtoa Silkkitie, vanha Euroopasta Aasiaan ulottuva kauppareittien verkosto, jota pitkin kulta ja muut arvokkaat metallit ovat virranneet Kiinaan ja silkki länteen. Euroopassa Silkkitie nousi tunnetuksi ensimmäisen kerran 1200-luvulla, kun Marco Polo teki sitä pitkin kuuluisan matkansa. Lueskelin eurooppalaisten tutkimusmatkailijoiden kertomuksia heidän matkoiltaan halki karun ja julman Taklamakanin, joka on yksi maailman suurimmista hiekka-aavikoista ja levittäytyy heti Kashgarin takana, aivan uiguurien vanhojen ydinalueiden tuntumassa.

»Aivan yhtäkkiä taivas tummenee», kirjoitti saksalainen arkeologi Albert von Le Coq vuonna 1928.

Aurinko näkyy nopeasti tihentyvän tomuhunnun lävitse enää tummanpunaisena tulipallona, kuuluu vaimeaa ulvontaa, sitten kimeä vislaus, ja vain hetkeä sen jälkeen myrsky hyökkää täydellä voimalla karavaanin kimppuun. Tuuli nostaa maasta hiekkaa ja pieniä kiviä, pyörittää niitä ympäri ja paiskaa ne sitten ihmisten ja eläinten niskaan; on hetki hetkeltä pimeämpää

ja myrskyn pauhuun ja ulvontaan sekoittuu outoja kolahduksia. [...] On aivan kuin helvetti olisi laskeutunut maan päälle.

Sellaisen myrskyn kouriin joutuessaan matkalaisen on pakko kääriytyä huopaan, vaikka kuumuus olisi tukahduttava, muutoin valtavalla voimalla lentävistä kivistä ei voi selvitä. Niin ihmisten kuin hevostenkin on käytävä makuulle ja vain kestävä hurrikaanin raivo, joka useinkaan ei taltu tuntikausiin.⁵

Näitä hiekkamyrskyjä kutsutaan »mustiksi hurrikaaneiksi», ja niiden takia Taklamakan on kuolemanvaarallinen. Kashgariin sijoitettu Britannian pääkonsuli nimitti aavikkoa »Kuoleman maaksi». Ruotsalainen tutkimusmatkailija Sven Hedin sanoi sitä »maailman kauheimmaksi ja vaarallisimmaksi autiomaaksi». Englantilaisen kirjeenvaihtajan Peter Hopkirkin mukaan nimi Taklamakan tarkoittaa paikallisella turkinsukuisella kielellä »menee sinne eikä pääse pois».⁶

Kiinan läntisten raja-alueiden kartalla aavikko näyttää soi-kiolta tai mantelilta, joka on itä-länsisuunnassa venytetty melkein tuhannen kilometrin pituiseksi. Sen reunoilla on kuuden keidaskaupungin ketju, jota on historiallisesti kutsuttu nimellä Altishahr ja jonka läntisin kohta Kashgar on.⁷ Satojen vuosien ajan kauppiat ja tutkimusmatkailijat, heidän joukossaan myös Marco Polo, ovat levähtäneet Kashgarissa ylitettyään nykyisen Iranin ja Afganistanin alueiden raskaat ja pitkät vuoristotaipaleet ja keränneet voimia autiomaavaellusta varten.⁸

Vietin lapsuuteni ja nuoruuteni Chicagossa, ja Euraasia tarkoitti minulle lähinnä Irakia ja Afganistania, maita jotka syyskuun 11. päivän iskun jälkeen olivat uutisissa yhä useammin. Azerbaidžanille, Uzbekistanille tai Tadžikistanille en suonut ajatustakaan. Ne olivat takapajulaa, epämääräisen sekavia entisiä ja merkityksettömiä neuvostotasavaltoja, jotka sattuivat olemaan islaminuskoisia. Mutta mitä pidempään asuin Aasiassa, sitä sel-

vemmin ymmärsin, miten virheellinen oma länsikeskeinen maailmankuvani oli.

Enää en nähnytkään maailman tarinaa sellaisena demokration ja vapaan markkinatalouden voittokulkuna, vapahduksesta jo lapsuudessani päätyneen kylmän sodan ikeen alta, niin kuin New York Timesin perusteella olin kuvitellut. Kautta koko Euraasian näin nyt demokratioiden sortuvan, öljyparonien ja oligarkkien kaappaavan vallan ja uskonnollisten johtajien ja heimopäälliköiden lietsovan sotaa.

Mitä enemmän luin historiasta, yhteiskunnista ja maapallon eri kolkkien tapahtumista, sitä selvemmin aloin ymmärtää, että siinä missä minun Yhdysvaltain Keskilännessä sijaitsevan kotiseutuni historia ulottui vain muutaman sadan vuoden päähän, tämä pikkukaupunki nimeltä Kahsgar, jossa sinä kylmänä joulukuun aamuna heräsin, oli vuosisatoja ollut Silkkitietä pitkin liikkuvien kauppatavaroiden ja kulttuurivaikutteiden tärkeä solmukohta, levähdyspaikka, jossa kaikkialta maailmasta tulevat matkalaiset olivat tavanneet toisiaan.

Syyskuun 11. päivän iskujen jälkeisinä vuosina seurasin, miten Kiina, jonka kulttuuri oli jo pitkään kiehtonut minua, alkoi kurottautua yhä kauemmas länteen Xinjiangiksi kutsutun alueen kautta. Vuoden 2013 jälkeen Kiina on rakentanut teitä, satamia, öljyputkia ja rautateitä tuhannella miljardilla dollarilla. Hanke on saanut nimekseen »Tie ja vyöhyke».⁹

Kiina haluaa siirtää painopistettä yliuormittuneelta rannikkoseudultaan kohti sisämaata ja rakentaa uusia globaaleja kauppareittejä, jotka tarjoavat vaihtoehtoja Tyynenmeren ylitse käytävälle kaupalle. Suuryrityksiä, kuten vaikkapa Foxconnia, joka valmistaa Applen iPhoneja Shenzhenissä Hongkongin lä-

hellä, houkutellessaan siirtämään tuotantoaan sisämaahan. Yhtiöt voisivat sitten kuljettaa tuotteensa Euroopan ja Lähi-idän markkinoille maareittejä myöten, mikä säästäisi kustannuksia. Takanä on kuitenkin myös kunnianhimoisempi suunnitelma. Kiina haluaa elvyttää historiallisen Silkkitien, ja onnistuessaan hanke saattaa mullistaa koko maailmaa.

Xinjiang tarkoittaa »uutta raja-aluetta», ja siitä on tullut uusien tie- ja öljyputkiverkostojen lähtöpiste. Xinjiangin raja muodostui nopeasti Kiinalle araksi kysymykseksi, sillä juuri siellä Tie ja vyöhyke ensi kerran joutuisi ulkomaiden tarkastelun kohteeksi, juuri siellä maailma kohtaisi Kiinan. Kiinalla oli ongelma: Xinjiang oli saatava rauhalliseksi.

Vuosien 2011 ja 2014 välisenä aikana uiguuriterroristien hyökkäykset siviiliväestöä kohtaan lisääntyivät niin Xinjiangissa kuin muuallakin Kiinassa. Tian'anmenin aukion tuntumassa tehtiin kaksi autoiskua, joissa käytettiin pommeja,¹⁰ Kiinan lounaisosassa Kunmingin rautatieasemalla matkustajien kimppuun käytiin veitsin,¹¹ Kashgarissa salamurhattiin merkittävä imaami,¹² ja Xinjiangissa terroristit yrittävät konekaappausta maakunnan sisäisellä lennolla. Yritys päättyi kuitenkin epäonnistumiseen, kun matkustajat, miehistö ja siviilipukuiset poliisit taltuttivat kuusi konekaappaaria ja hakkasivat heidät kuoliaiksi.¹³

Iskujen taustalla oli Afganistanissa ja Syyriassa koulutuksensa saanut uiguuriterroristien ääriyhmä. Ryhmä kutsui itseään Turkestanin islamilaiseksi puolueeksi ja ilmoitti päämääräkseen perustaa Xinjangiin ja Keski-Aasiaan kalifaatti, islamilainen valtio, jonka johdossa olisi profeetta Muhammedin seuraajana pidetty uskonnollinen johtaja.¹⁴ Kiinan johto päätti tarttua tilaisuuteen ja käyttää iskuja hyväksi yhdistääkseen kansan yhteistä vihollista vastaan.

»Kaikkien maamme etnisten ryhmien tulee vaalia kansojen yhtenäisyyttä ja torjua kaikki pyrkimykset separatismiin, ääri-